

Zamyšlení po pěti letech

EDUARD GOLDSTÜCKER

Již takměř pět let se probírám haldami potišťeného papíru s pokusy o ospravedlnění invaze Československa 21. srpna 1968 a jeho následku, avšak marně hledám být i jediný, faktum odpovídající, rozumový argument, jenž by z hlediska socialistických idejí a mezinárodního práva přijatelně zduvodnil, co a proč se stalo. Dokud jej nemám, nemohu obdivovat císařovy nové šaty, neboť vidím, že císař je nahý. Nemohu souhlasit s vojenským zásahem našich pěti spojenců; naopak pokládám jej za snad nejvážnější chybu, již se sovětské vedení dopustilo v celé své historii. Nemohu souhlasit s důsledky oné intervence uvnitř ČSSR, které nelze jinak kvalifikovat než jako puč provedený a udržovaný pod stálou hrozbou násilí. Nemohu souhlasit s hrubým velmocenským omezením politické, hospodářské a kulturní svéprávnosti dvou vyspělých národů v srdci Evropy, které si v lojalitě ke svým spojencům chtěly dát socialistické zřízení odpovídající jejich životním potřebám stupni vývoje a historii.

Jelikož neospravedlnitelné nelze ospravedlnit, nezbyvají než odvčké argumenty moci: násilí potlačovacího aparátu a monopol nepravdivé propagandy. Až se z většího odstupu a ve svobodě budou psát dějiny mé země za posledních pět let, tyto dva jevy, jsem si jist, je budou především charakterizovat.

Georg Lukács spatřoval jeden z příznačných rysů stalinismu v tom, že rozvíjení socialistické teorie bylo nahrazeno dodatečným pragmatickým zduvodňováním opatření sovětského vedení za pomoci marxistickoleninské frazeologie, jinými slovy, že propaganda zaujala místo vědy. Důsledky této substituce jsou dalekosáhlé. S pomocí propagandy vydávalo stalinské vedení každé své opatření za jediné správné, plně odpovídající myšlenkám Marxe, Engelse a Lenina, a vytvářelo si tak nimbus neomylnosti. Z nároku na neomylnost však logicky vyplývá, že každý alternativní návrh na řešení daného problému musí být označen za mylný, v rozporu s myšlenkami Marxe, Engelse a Lenina a jako takový vznáší otázku, zda není ovlivněn vnitřním či zahraničním třídním nepřítelem. Střetání idejí tak degenerovalo v policejní záležitost, což vedlo k postupnému splnutí potlačovacího a propagandistického ramene moci. Základna např. pro pověstné stalinské politické procesy byla vytvořena.

Jak to vše souvisí s Československem, je, doufám, jasné. Lze bez nadsázky říci, že sovětské vedení zacházelo s Československem roku 1968 v podstatě obdobně jako generální prokurátor Andrej Vyšinskij s obžalovanými

ve velkých moskevských procesech třicátých let. Obžaloba se v tomto případě opírala o stejně nepravdivá nařčení a křivá svědectví jako tehdy, obhajoba připuštěna asi jako asi u patriarchy z Lessingova *Moudrého Natana* ("Tut nichts! der Jude wird verbrannt"), formulace obžalovacího spisu jakož i zduvodnění rozsudku ve formě tzv. moskevské *Bílé knihy* bylo svěřeno policejně-propagandistickému aparátu. Rozdíl proti dřívějšímu byl v tom, že při tomto moskevském procesu proti celému spojeneckému státu, jeho vedení a jeho lidu scházelo doznání obžalovaného, pročez bylo nutno opatřit takové doznání dodatečně, až když se obžalovaný — a již odsouzený — octl v moci žalobcův.

Jenže ta věc má háček. Čím víc se nějaké opatření vedení odchyluje od hlásaných zásad, tím víc se propaganda, která má přesvědčit o jeho naprostém souladu s týmiž zásadami, dostává do rozporu se zjištěnými fakty, což ji nutí k dodatečnému úsilí tento rozpor zakrýt. Když narychlo navršenou hrází začne prosakovat voda, nezbyvá strujícím než nanášet stále více zeminy, která se pak brzy mění v bahno.

Vojenská intervence proti Československu má se socialistickými zásadami nanejvýš to společné, že je k nim v křiklavém protikladu. Propaganda, která chce tuto skutečnost obrátit naruby, nemůže být jiná než lživá. Českoslovenští historici, filosofové a sociologové stačili ještě, než byli umlčeni, poukázat na množství lživých tvrzení v moskevské *Bílé knize*. Přesto však jeden z předních sovětských diplomatů prohlásil v prosinci 1968, že dokud se v ČSSR neuzná za pravdivé vše, co stojí v *Bílé knize*, dotud tam nebude možno mluvit o normalizaci. "Normalizaci" v tomto pojetí je, aby se obžalovaný přiznal ke všemu, z čeho je viněn. Jeho doznání má v očích veřejnosti dát za pravdu žalobci a přikrýt rouškou legitimacy pečlivě zosnované justiční vraždy. Tak se tu hraje krvavá groteska: obviněný ví, že je všemi prostředky nátlaku nucen k nepravdivým výpovědím, žalobce ví, že celý jeho případ je založen na lži, avšak důsledně jedná, jakoby ta lež byla pravda. Vzpomínám na jednoho z vyšetřovatelů v ruzyňské věznici, který vyjádřil princip, o nějž tu jde, s klasičkou lapidárností. Kdykoliv mne obvinil z nějakého fantastického zločinu a já jsem to odmítl s tím, že to není pravda, prohlásil: "Pravda je jen jedna a tu máme my".

Vládcové tím vnášejí do celé společnosti permanentní prvek absurdnosti a zdroj demoralizace. Život v takové společnosti se odehrává na dvou současných rovinách: jedna je rovina skutečnosti, jak ji ukazuje každodenní zkušenost, druhá je vládci uměle vytvářena,

zpochybnuje, přímo popírá a nahraňuje podvrhly části skutečnosti, které se jim nehodí, je vydávána za jediné "vědecky" platnou, a její uznání za takovou je vymáháno všemi mocenskými prostředky. Budiž jen stručně poukázáno na to, jak se konflikt těch dvou rovin promítá do života převážně většiny lidí jako tlak k schizofrenii, jemuž se nanouze brání tím, že jí na oko podléhají, pokud to vyžaduje zájem jejich obživy a možnosti uplatnění jejich dětí, zároveň však táhnou dělicí čáru mezi vládce a sebe; jak se v důsledku toho místo předstírané "morálně-politické jednoty lidu" společnost rozpadá na "oni" a "my"; jak se tím vším diskredituje socialismus; jaká živná puda cynismu se vytváří; jaké pole působnosti se otevírá karieristům a oportunistům atd., atd.

A výsledky za těch pět let? Chtěl bych moci chválit a velmi lituji, že nemohu. Mají-li mi spoluobčané doma větší výběr zboží v krámech, jsem tomu rád; povolilo-li mezinárodní napětí, vítám to se všemi mírumilovnými lidmi. Zároveň se však musím ptát, zda je nutné, aby lid mé země za to platil svou svépřípravou a elementární občanskou svobodou, zda jeho pokoření a trvající područní vyvažuje škodu, která tím byla způsobena socialistické naději na světě.

Z tohoto hlediska musím posuzovat pětileté výsledky. Opakuji: neospravedlnitelné nelze ospravedlnit. Kdo se pustí do takového úkolu, ten staví hráz proti pravdě, tj. proti ověřitelným faktům. Jelikož si však nikdy nemůže být jist, že ta hráz zustane dosti pevná, musí ji záplatovat a "vylepšovat" stále troufalejšími nepravdami. (Dnes jsme v tomto směru např. již tak daleko, že mluvčí sovětské delegace na nedávné evropské konferenci v Helsinkách prohlásil, že r. 1968 Československá vláda požádala SSSR o pomoc, pročť prý nelze mluvit o intervenci). Udržování takové hráze si nutně vyžaduje stále rigidnější dogmatismus, hypertrofií potlačovacího aparátu a jeho pravomoci, izolaci lidu od jiných než vládci poskytovaných, a tudíž nekontrolovatelných informací, eliminaci vlivu lidí, kteří dovedou samostatně myslet a sdělovat své myšlenky, odvracení pozornosti lidu — za účelem jeho snadnější manipulace — k otázkám schopným vyvolávat atavistické iracionální reakce, a v neposlední řadě péči o zlepšování anebo aspoň udržování životní úrovně obyvatelstva.

Že tato cesta vede k podvazování tvurčích sil společnosti, k stagnaci a marasmu, ukazuje pětiletý vývoj velmi názorně. Statistiky vykazující růst výroby a zvýšení mezd nevyvracejí tento fakt. Československo je hospodářsky dosti vyvinuté, aby i v ochromení mohlo po nějaký čas vykazovat přírůstky. Otázka není, čeho bylo dosaženo, nýbrž čeho se *mohlo* dosáhnout, kdyby obrodné hnutí r. 1968 nebylo bývalo násilně přerušeno. Je to zase tatáž otázka, jakou cenu musí i za to málo platit československý lid a s ním perspektiva vpravdě socialistického vývoje. Lidé "Pražského jara" byli přesvědčeni, že je nejvyšší čas, aby se komunisté u moci přestali chovat

vůči lidu jako spiklenci a jako feudální majitelé "duší", že endemická krize stalinského režimu se dá řešit jediné otevřením prostoru pro uvědomělou, svobodnou účast všech tvurčích sil společnosti na budování demokratického socialistického zřízení, že v ČSSR existují všechny podmínky pro takový přechod k vyšší fázi socialistické revoluce, která by se o podstatný krok přiblížila (anebo vrátila) ke svému původnímu cíli. To byl jejich jediný "zločin", za který jsou již pět let hanebně tupeni, vyhnaní z veřejného života i z možnosti slušné obživy, šikanováni a žalářováni, za který byl intelektuální život ČSSR sražen na úroveň zaostalé kolonie — a to vše ve jménu "marxismu — leninismu".

Stagnace a marasmus jsou nejvíce patrné právě v tom, co všechno se vydává za marxismus-leninismus, tedy za vědecký světový názor. Ihned po okupaci to byla pověstná *Bílá kniha* a současně s ní časopis *Zprávy* vydávaný pod záštitou okupační armády, tištěný v NDR a protizákonně rozšiřovaný v ČSSR, plný lží, pomluv, denunacií a nejhoršího obskurantismu. Kdyby někdo chtěl zdiskreditovat marxismus-leninismus, sotva by si mohl vymyslet něco účinnějšího než tento plátek, který byl přes neustálé protesty vnucován lidem až do doby, kdy kolem poloviny r. 1969 československý tisk byl natolik usměrněn, že se celý změnil ve *Zprávy*.

Roku 1970, uprostřed oslavných řečí k stému výročí Leninova narození, byla jako poslední slovo marxismu-leninismu v Československu ve velkých nákladech rozšířena brožura Jurije Ivanova, *Pozor, sionismus!* původně vydaná v Moskvě r. 1968 a pro československé čtenáře opatřená obsírným doslovem jakéhosi Jevgenije Jevsejeva. Tento výtvar není nic jiného než současným poměrem přizpůsobená a oficiální frazeologií kamuflovaná obnova antisemitského štvání z carova Ruska kolem r. 1905. Že nepřeháním, když jej uvádím do spojitosti s černosotněneckou antisemitskou tradicí, dokládají četné zprávy ze Sovětského svazu o tom, že tam pod záštitou některých z nejvyšších držitelů moci sílí ideologie velkoruského nacionalismu, která se živí z dědičství temných dob. Lenin varoval před tímto nebezpečím; když vysoký funkcionář Komunistické strany, Jakovlev, nyní veřejně na ně upozornil, byl zbaven místa. V Paříži byl nedávno odsouzen podle zákona proti rasovému rozeštvávání místostarosta města Nanterre za to, že uveřejnil článek, dodaný sovětskou tiskovou agenturou, o němž se prokázalo, že je doslovně, i s chybami, opsán z antisemitského pamfletu, vydaného r. 1906 jednou z nejzavilejších kontrarevolučních organizací, Svazem ruského národa. Brožura Ivanova-Jevsejeva se v Moskvě příkládala značná důležitost, neboť byla v ČSSR používána jako předepsaný text ve stranickém školení a masové komunikační prostředky dodnes horlivě šíří a na domácí poměry adaptují její téze. Od dob nacistické okupace nebyl československý lid vystaven takové vlně antisemitské propagandy jako v těchto letech. Tehdy i nyní to byl import

okupantů, a co od nich přichází, je a priori podezřelé. Rozdíl je jen v tom, že tehdy bylo údajně světové židovské spiknutí ličeno jako nástroj bolševismu, zatímco nyní stojí pryč ve službách západních imperialistů. Jak strašná degenerace "vědeckého světového názoru", že končí ve slépečkách Černé sotni a Julia Streichera! Marx spočívá na highgateckém hřbitově, Engelsův popel se rozptýlil v moři, Lenin leží ve skleněné rakvi; nemohou se bránit.

Návrat k nesocialistickým koncepcím minulosti je však patrný i jinde. Vojenská intervence v ČSSR byla, jak známo, odůvodňována tzv. Brežněvovou doktrínou, podle níž osud socialismu v každé zemi není věcí pouze lidí té země, nýbrž všech socialistických států, které mají právo, ba povinnost, zakročit (eufemisticky: poskytnout bratrskou pomoc), kdekoli by socialismus byl zevnitř ohrožen. Platí to také pro případ, že by socialistické státy došly k názoru, že postup moskevského vedení uvádí socialismus v SSSR do nebezpečí? Měly by pak vyslat svá vojska a donutit Moskvu k změně kurzu? Ačkoliv je taková otázka teoreticky přípustná, je ve skutečnosti absurdní nejen pro nepřiměřenost sil, nýbrž proto, že ona "doktrína" spočívá na dogmatu moskevské neomylnosti: cokoli dělá Kreml, je socialismus, vzor a měřítko pro socialistické státy. A je to také doktrína sovětské hegemonie, neboť o tom, zda je či není v nějaké zemi ohrožen socialismus, rozhoduje v poslední instanci Moskva, a ta — jak jsme zažili před pěti lety — může usoudit, že socialismus je ohrožen tam, kam právě potřebuje posunout svá vojska. Slavnostní řeči o rovnoprávnosti socialistických států, o suverenitě a nevměšování, se v takovém osvětlení ovšem mění v propagandistické zástěrky imperiální nadvlády.

Když si odmyslíme zneužívanou socialistickou terminologii, co zůstane? Mutatis mutandis asi to, co dávno vyjádřil např. rakouský politik velkoněmeckého ražení, Hans von Perthaler (+ 1862):

"Vnější mez německé politiky se nesmí omezit na etnografický pojem Němci, nýbrž se musí rozprostřít až tam, kde hraničí těsně s Francií a těsně s Ruskem... Národy ležící uvnitř této meze mohou mít svébytný národní život pouze pod vlivem národa německého. — Ve střední Evropě smí existovat jen jedna politika: jelikož německý národ je jediný mocný národ ve Střední Evropě, musí tato politika být německá".

Nahradíte-li slůvko "německý" přívlastkem "ruský", dostanete dešifrovaný smysl tzv. Brežněvovy doktriny. Označujeme-li Perthalera po zásluze za exponenta velkoněmecké rozpínavosti, jak nazvat tu nynější "doktrínu"? Vnucuje se otázka, zda jsme nebyli oprávněni očekávat od socialistické velmoci jiný postoj než jaký v minulosti projevovali imperialisté.

Československo problém pro levici

Páté výročí okupace Československa armádami Varšavské smlouvy potvrdilo v plném rozsahu, co se ukazovalo už od začátku roku. Československo nejen nezmizelo ze zorného pole světové politiky, nýbrž zaujalo v něm místo zřejmě trvalé.

FRANCIE

Prvním signálem vzrůstajícího zájmu o všechno, co vyplývá z československé zkušenosti, byly na jaře letošního roku parlamentní volby ve Francii. Československo bylo jedním z hlavních argumentů v předvolebních debatách a neschopnost a neochota francouzských komunistů jasně se vypořádat s československým problémem, byla podle všeobecného mínění jednou z hlavních příčin porážky socialisticko-komunistické koalice. To bylo dokonce otevřeně přiznáno na povolebním zasedání ÚV KSF, a zájem francouzské levice jako celku o Československo a poučení, vyplývající z jeho zkušeností, po volbách ještě pronikavě vzrostl. To bylo nejlépe patrné z obrovské pozornosti, kterou levicový tisk ve Francii, s výjimkou tisku komunistického, věnoval pátému výročí okupace.

Československo se rovněž stalo jedním z hlavních témat diskuse mezi bývalým šéfredaktorem Les Lettres Françaises komunistickým spisovatelem Pierrem Daixem a tajemníkem FKS Rolandem Leroy. Daix, který se dostal do rozporu s vedením KSF již v dubnu 1973, kdy napsal pro Le Monde recenzi knížky o čs. socialistické opozici "Ici Prague", vydané Jiřím Pelikánem, vydal pak v květnu v témže nakladatelství (Seuil) knihu nazvanou "Vše, co vím o Solženicynovi", v níž se plně staví za sovětského spisovatele a líčí vývoj postoje FKS k jeho dílu a k sovětské kulturní opozici vůbec. V novinových a rozhlasových polemikách rozšířil pak Daix svou obžalobu politiky FKS právě o případ Československa. Diskuse se nakonec přenesla z nekomunistického tisku na stránky oficiálního týdeníku FKS France Nouvelle, kde Daix položil vedení FKS konkrétní otázky týkající se jeho postoje k celé tzv. normalizaci v Československu. Politbyro FKS se vyhnulo přímé odpovědi a diskuse pokračuje za vzrůstajícího zájmu veřejnosti.

V rozhovoru s časopisem POLITIQUE HEBDO o své knize definoval Daix takto problém, před nímž stojí evropská levice vůči socialistickým zemím: "Ve své knize se zčásti pokouším definovat cíle neostalinské politiky, jež se v podstatě vrací k centralistické a autoritářské praxi vlastního stalinismu. To jest k cenzuře, donucování, likvidaci jakéhokoli spojení s vnějším světem, zkrátka k systému, v němž není špetky demokracie, k nekontrolované vládě stranické hierarchie. Odstraňuji se toliko některé nepřikřejší výstřelky stalinismu, jako byl masový teror... Tohle všechno není důležité jenom pro intelektuály, ale pro celou budoucnost socialismu. Vývoj spěje totiž k tomu, že evropské socialistické